

Moğollar'a haber gönderip Celâleddin'in giderek güçlendiğini ve pek çok ülkeyi ele geçirdiğini, müdahale edilmezse hâkimiyet sahalarını daha da genişleteceğini bildirdi ve onları Hârizmşahlar'a karşı kışkırttı. Kılıçla ele geçirdiği Kirman'ı Hârizmşahlar'a bırakmak niyetinde olmadığını söyleyerek sultanın ayrılmasından sonra Cengiz Han'a bağlılık arzetti ve ondan Kutluğ Han unvanını aldı.

Celâleddin Hârizmşah Kafkasya seferinde Barak'ın Moğollar'la iş birliği yaparak isyan ettiğini haber alınca (1226) süratle İsfahan'a hareket etti. Nesevî'ye göre kardeşi Gıyâseddin'i de 6000 kişilik bir orduyla onun üzerine sevketti. Bu arada Barak'a elçiyle hil'atlar gönderip onu hazırlıksız bir şekilde yakalamak istediyse de elçi Kirman'a gelince Barak Hâcib bunun bir tuzak olduğunu anladı ve yanına değerli eşyalarını alıp müstahkem bir kaleye sığındı. Celâleddin Hârizmşah Barak'ın sığındığı kaleyi ele geçirebilmek için uzun süre muhasara etmek gerektiğini bildiği için İsfahan'dan ileri gitmedi ve Kirman'dan gelen elçilerle görüştüktan sonra hediyeler gönderip onu görevinde bıraktı.

Daha sonra kardeşi Celâleddin Hârizmşah ile anlaşmazlığa düşen Gıyâseddin Pîr Şah Barak Hâcib'in davetini kabul ederek Kirman'a gitti (1228). Onu saygıyla karşılayan Barak Gıyâseddin'in annesi istemediği halde onunla zorla evlendi. Kısa bir müddet sonra da Gıyâseddin ile annesinin kendisini zehirlemeyi düşündüklerini öğrendi. Bunun üzerine Barak karısını boğdurttu; Cüveynî'ye göre Gıyâseddin'i de bütün devlet erkânıyla birlikte öldürttü. Nesevî ise Gıyâseddin'in bir kalede hapsedildiğini, fakat bundan sonra âkibetinin ne olduğunu kesin olarak bilinmediğini, bazılarına göre bu kalede iken Barak tarafından öldürüldüğünü, bazılarına göre ise İsfahan'a kaçtığını ve burada sultanın emriyle öldürüldüğünü kaydeder.

Barak Hâcib bu olaydan sonra Abbâsî halifesine elçi gönderip müslüman olduğunu, Hârizmşahlar'ın aksine ona bağlılık arzettiğini bildirdi. Kendisine "sultan" unvanı verilerek müstakil bir hükümdar olarak tanınmasını istedi. Halife bu teklifi kabul edip ona Kutluğ Sultan unvanını verdi. Barak ayrıca Ögedey Han'a da bir elçi gönderip Gıyâseddin'i hakana karşı isyan ettiği için öldürttüğünü bildirdi ve ondan da hükümdarlığının tasdik edilmesine dair bir **yarlık**\* aldı.

1235'te Sistan'ı ele geçirmeye çalışan Moğol kuvvetleri kumandanı Tâir Bahadır, Barak'a haber gönderip Moğol ordularına katılmasını ve büyük hana itaat arz etmek üzere huzura gitmesini istedi. Barak Sistan'ın zaptında Moğollar'a yardım ederek itibar kazandı, ancak yaşlı olduğunu söyleyip yerine oğlu Rükneddin Mübârek Hoca'yı Moğolistan'a gönderdi. Oğlu daha yolda iken Barak Hâcib öldü (20 Zilhicce 632 / 5 Eylül 1235) ve Kirman dışında yaptırmış olduğu medresede defnedildi. Barak'ın yerine önce yeğeni ve damadı Kutbüddin Muhammed geçtiyse de daha sonra Moğollar oğlu Rükneddin'i Kutluğ Han unvanıyla tahta çıkardılar.

Barak Hâcib, hâkimiyetinin Cengiz Han'ın ahfadının elinde olduğunu bildiği için onlarla iyi geçinmeyi prensip edinmişti. Onun ölümünden sonra Kutluğhanlılar mahallî hükümdarlar olarak varlıklarını sürdürdüler.

#### BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XII, 453-456; Nesevî, *Sîret-i Celâleddin-i Mîngburnî* (trc. Anonim, nşr. Müctebâ Minovî), Tahrân 1344 hş./1965, s. 126-127, 152-153, 176, 228, 350; Cüveynî, *The History of the World-Conqueror* (trc. J. A. Boyle), London 1958, II, 417-418, 469, 472-473, 476-480; a.mlf., *Tarih-i Cihan Gûşa* (Öztürk), I, 156; II, 120-121, 132, 165, 168, 169, 173-178; Nâsirüddin Münşi-i Kirmânî, *Simtü'l-<sup>u</sup>lâ li'l-<sup>u</sup>lâzreti'l-<sup>u</sup>lyâ* (nşr. Abbas İkbâl), Tahrân 1328 hş., s. 22-26; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-<sup>u</sup>ereb*, XXVII (nşr. Said Aşûr), Kahire 1405/1985, s. 264, 279; Zambaur, *Manuel*, s. 237; Spuler, *İran Moğolları*, s. 40, 42, 171, 172, 278; J. A. Boyle, "Dynastic and Political History of the İl-Khans", *Chir*, V, 323, 329, 332; Erdoğan Merçil, *Fars Atabegleri, Salgurlular*, Ankara 1975, s. 79, 92, 100; W. Barthold, "Barak Hâcib", *IA*, II, 307-308; a.mlf. — J. A. Boyle, "Burâk Hâdjib", *EI<sup>2</sup>* (İng.), I, 1311; Mükrimin Halil Yınanç, "Celâleddin Harzemşah", *IA*, III, 49-50; J. H. Kramers, "Kirman", *a.e.*, VI, 818; A. K. S. Lambton, "Kirmân", *EI<sup>2</sup>* (İng.), V, 161; V. Minorsky, "Kutluğh-Khânids", *a.e.*, V, 553-554.



ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

#### BARAK HAN

(ö. 670/1271)

Çağatay hanı  
(1266-1271).

Çağatay Han'ın torununun oğludur. Babası Yisün-Tuva, 1251 yılında Müngge (Mengü) Kağan'ın seçimine muhalefet edip daha sonra da suikast hareketinde buldukları için yasa gereği idam edilen şehzadeler arasındaydı. Bu hadiseden sonra içlerinde Barak Han ve kar-

deşlerinin de bulunduğu katledilen şehzadelerin çocukları terbiye edilmek üzere Karakurum'da bırakıldı. 1264 yılında kardeşi Arık-Buka'yı bertaraf ettikten sonra güç kazanıp kaçan olan Kubilay Han, Çağatay Hanı Algu'nun (1261-1266) ölümü üzerine tahta geçen Mübârek Şah'ın bu hareketini uygun görmeyerek yanında bulunan Barak'a **yarlık**\* verip kardeşleriyle birlikte gönderdi. Barak Han, Çağatay hanı olduktan sonra duruma hâkim olduğu gibi selefi Mübârek Şah'ı da hâkimiyetini tanımaya mecbur bıraktı. Muteber kaynaklardan Cemâl-i Karşî ve Muinüddin-i Natanzî, onun hanlığa geçiş tarihi olarak 664 (1266) yılını vermektedirler.

Barak'ın faaliyetleri, Kubilay Han'ın Türkistan'da Moğol hâkimiyetinin bütünlüğünü koruma çabalarına önemli bir darbe vurdu. Ancak bu aynı zamanda Barak'ın durumunu da zorlaştırmıştı. Barak, Ögedey Kağan'ın torunu Kaydu Han'a, İlhanlı Hükümdarı Abaka Han'a ve Kubilay Kağan'ın üzerine gönderdiği Türkistan Valisi Emîr Mogultay'a karşı kendi ulusunu korumak mecburiyetinde kaldı. 1267 yılında Cuci ulusundan yardım alan Kaydu Han ona karşı üstünlük sağladı; yenilen Barak Han Semerkant'a çekildi. Yeniden savaş hazırlıklarına başladığı sırada Kaydu barış teklifinde bulundu. Bunun üzerine 1269 yılında Talas yakınlarında Kaydu Han ve Barak Han birlikte kurultay yaparak kardeşlik ve dostluk andı içtiler. Bu kurultayda Çağatay ulusunun Kaydu Han'a tâbi olması ve Mâverâünnehir'in büyük bir kısmının Barak'a bırakılması, ancak burada da zirai sahaların Kaydu tarafından vali tayin edilen Mesud Yalvaç'ın idaresine verilmesi ve onun Kaydu Han'a bağlı olarak çalışması kararlaştırıldı.

Böylece Algu Han ile başlayan ve Barak Han ile devam eden Çağatay ulusunun istiklâl hareketi kaybedilmiş oluyor, kağanlık ulusu yerine Kaydu ulusuna tâbi bir Çağatay ulusu ortaya çıkıyordu. Yine kurultayda alınan karara göre Kaydu Han, Barak Han'a İlhanlılar üzerine yapacağı seferde yardımcı olacaktı.

1270 yılında Barak Han, Kaydu Han'dan da yardımcı kuvvetler olarak Ceyhun ırmağını iki kol halinde geçmiş, birinci kol Tirmiz üzerinden Bedağsan, Tâlekân ve Şibergan'a, ikinci kol Amuy üzerinden Merv ve Mervcik üzerine ilerlemiş ve her iki kol Nişâbur önlerinde birleşmişti. Burada Abaka Han'ın kuvvetle-

rini mağlûp eden Barak Han Nişâbur'u aldı, ardından Çağataylı hanzâdelerden olduğu halde İlhanlılar'ın hizmetinde bulunan Nikudar'a haber göndererek Abaka Han'ı arkadan vurmaya teklif etti. Abaka Han durumu önceden hissederek Nikudar'ı bir baskınla hapsettirdi ve böylece iki ateş arasında kalmaktan kurtuldu. Bu arada Kaydu Han'ın verdiği yardımcı kuvvetler bir hoşnutsuzluk çıkararak Barak Han'ı terkettiler. Yapılan ikinci muharebede Abaka Han galip geldi (22 Temmuz 1270). Ertesi yıl İlhanlı orduları Ceyhun ırmağını geçerek Buha-ra'ya kadar ilerlediler. Ardından Kaydu Han, kan kardeşine yardım bahanesiyle Çağatay ülkesine girdi. Barak Han Kaydu Han ile buluşmadan kederinden vefat etti. Bazı kaynaklara göre ise buluşma olmuş ve Barak Han, kendisine ikram edilen şerbetten zehirlenip ölmüştür.

Barak Han ölümünden bir yıl önce İslâmiyet'i kabul etmiş ve Sultan Gıyâsed-din unvanını kullanmaya başlamıştı. Öldüğü zaman geride Beg Timur, Tuva, Tokta, Uladay, Bozma adlı beş oğlu kalmıştı. Çağatay ulusunun istiklâlî oğlu Tuva Han zamanında gerçekleşecektir.

#### BİBLİYOGRAFYA :

Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşây* (Öztürk), III, 36, 43; Resîdüddin, *Câmi' u't-tevârîh* (trc. J. A. Boyle, *The Successors of Genghis Khan*), Columbia 1971, s. 139-141, 151-154; Vassâf, *Târîh* (nşr. J. von Hammer), Wien 1856, s. 29 vd., 134 vd.; Gaffârî, *Cihanârâ* (nşr. Mücteba Minovî), Tahran 1343 hş.; Muînüddîn-i Natanzî, *Müntehabü'l-tevârîh* (nşr. Jean Aubin), Tahran 1336 hş.; Barthold, *Türkistan*, s. 541-546; a.m.f., *Four Studies on the History of Central Asia* (trc. Vladimeir-Tatiana Minorsky), Leiden 1956, I, 124 vd.; a.m.f., "Barak-Han", *IA*, II, 308-310; a.m.f. — [J. A. Boyle], "Burâk Khân", *EI*<sup>2</sup> (İng.), I, 1311-1312; Spuler, *İran Moğolları*, s. 79-82; a.m.f., "Borâq", *EI*, IV, 366-367.



MUSTAFA KAFALI

#### BARAK HAN

(ö. 830/1427)

Altın Orda hanı  
(1425-1427).

Cuci Han'ın oğullarından Togay Timur'un neslinden olup 1367-1379 yılları arasında hüküm süren meşhur Altın Orda Hanı Urus Han'ın torunudur. Babası Kayırçak Han'dır. Uluğ Muhammed Han'ın ilk Altın Orda hanlığı dönemi (1419-1422), Emîr Edigü'nün oğlu Mansur Mirza'nın desteğini alarak ortaya çıkan Gıyâsed-din Han ile sona ermişti. Ancak Gıyâsed-din Han iki yıl sonra vefat edince Man-

sur Mirza bu defa Timur Kutluk Han'ın torunu Küçük (Kıçık) Muhammed Han'ı tahta çıkardı. Fakat küçük yaşta bir çocuğun hükümdar olarak itibar sağlayamayacağı görüldünc Kazak ilinde hüküm sürmekte olan Barak Han Altın Orda tahtına davet edildi. Anası Urus Han'ın kızı olduğu için Mansur Mirza Barak Han'ın dayısı durumunda idi ve aradaki yakın akrabalık dolayısıyla hanlık için iyi bir namzet bulunduğunu zannediyordu.

Saray şehrinde bulunan Uluğ Muhammed'i şehirden sürüp hanlığını ilân eden Barak Han, Batı Sibiryâ bozkırlarında büyümüş olduğu için haşin tabiatlıydı. Nitekim kısa bir müddet sonra Mansur Mirza'ya kızarak onu yayının kirşiyle boğdurttu. Fakat bu durum kendi aleyhine oldu. En büyük destekçisini kaybeden Barak Han bununla da yetinmeyecek Mansur Mirza'ya bağlı olan ve "il" denilen grupları sol kolda Kapanarası kır denilen yere sürdü. O kış çok şiddetli geçtiği için bütün bu iller hastalıklardan, soğuktan ve kıtlıktan kırıldı. Kaçabilenlerin büyük bir kısmı Küçük Muhammed Han ile Mansur Mirza'nın kardeşi Nevruz Mirza'nın yanına sığındılar. Nihayet Küçük Muhammed Han ve Nevruz Mirza Yayık ırmağını ve Cim ırmağını geçerek Kapanarası kırına geldiler. Burada yapılan savaşta Barak Han ve kardeşi Bölük Pulat Sultan yenilerek öldürüldüler. Böylece 1427 yılında Barak Han'ın yerine Küçük Muhammed Han ikinci defa hanlık makamına geçti.

#### BİBLİYOGRAFYA :

Ötemiş Hacı, *Târîh* (haz. Mustafa Kafalı, doktora tezi İstanbul), metin kısmı vr. 63<sup>a</sup>-69<sup>b</sup>; Abdülgaffâr Kirimî, *Umdetü't-tevârîh* (nşr. Necib Âsim, *TTEM* ilâvesi), İstanbul 1343, s. 85-90; Ali Celâyir, *Câmiu't-tevârîh* (nşr. İ. Berezin), Kazan 1851, I-II; *Düvel-i İslâmiyye*; B. Spuler, *Die Goldene Horde (1223-1502)*, Leipzig 1943, s. 157 vd.; Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara 1972, s. 353; A. Y. Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü* (trc. Hasan Eren), İstanbul 1976, s. 300-304.



MUSTAFA KAFALI

#### BARANTA

Orta Asya Türk boylarında  
örf ve âdete göre  
bir haksızlığa karşılık  
yağma için yapılan akına verilen ad.

Kelime Çağatayca'da **baranta**, Kazakça'da **barymta**, Sartça'da **barımta**, Moğolca'da **bari-mta** şeklinde söylenmektedir. W. Radloff kelimeyi "çapul, yağ-

ma; rehin" karşılığında kullanmıştır. K. K. Yudahin ise *Kırgız Sözlüğü*'nde barantayı, "Haksızlık edenin veya onun hıssım akrabalarının hayvanlarını sürüp götürmek maksadıyla yapılan hücumdur ki iddia edilen hakkı elde etme şekillerinden biridir" cümlesiyle açıklamıştır. *Kazak - Sovyet Ansiklopedisi*'nde de haksız tarafa veya onun sülâlesine karşı haklı tarafça öç almak maksadıyla yapılan fiile baranta dendiği belirtilmektedir.

W. Barthold baranta hadisesini, bozkırlarda düzenli bir hükümetin bulunmadığı zamanlarda halkın çok defa haklarını bizzat elde etmeye mecbur kalması, bir kişinin işlediği suçtan dolayı bütün kabilenin sorumlu tutulması ve asıl suçlu yerine kabilenin cezalandırılması şeklinde açıklamakta, saldırıya uğrayanların intikamlarını almak için barantacılarından herhangi birini yağmalamada serbest olduklarını ve bu durumun câmiaya zarar vermeksizin yıllarca devam ettiğini söylemektedir. Rus yazarı Grodekov da barantanın örf ve âdetlere göre yapıldığını ve bunun için saldırının baranta olduğunun açıkça ilân edilmesinin, barantanın gündüz yapılmasının ve bir haksızlığın giderilmesini amaçladığını belirtmenin şart olduğunu ifade etmektedir.

Baranta âdeti yakın zamana kadar Kazaklar ve Kırgızlar arasında devam etmiştir. Hakkını iyilikle veya hâkim kararına rağmen alamayan kimse, hasmının veya hasmının kabilesine mensup birinin malından hakkından birkaç misli fazlasını alıp kendi obasında saklar ve bununla hasmını hâkimin huzuruna getirmeye mecbur ederdi. Baranta hadisesinin ortaya çıkması için muhatapların birinin değerine hakaret etmesi, onu dövmesi, öldürmesi veya namusuna dokunması (nişanlısını kaçırma, hanımına dil uzatma, kız kaçırma gibi) ve töreye aykırı hareketlerde bulunması gerekirdi. Barantanın şartları oluştuğunda haklı taraf değerine, yaptığı belli bir hareketten dolayı malına el koyacağını bildirir ve muhatabın kendisinin, onda yoksa yakınlarının ne kadar menkul malı varsa (at, deve, koyun, siğir sürüleri ve taşınır silâh) hepsini alırdı. Ancak bundan sonra baranta için şartlardan birinin ortaya çıktığını töre gereği han veya ileri gelenlerden birine anlatmak ve bunu şahitlerle ispat etmek mecburiyetindeydi. İspat edemediği takdirde hırsız, yağmacı ve saldırgan durumuna düşer ve ağır şekilde cezalandırılırdı.